

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ: ΟΙ ΟΡΟΙ ΤΟΥ ΠΛΕΓΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

Παναγιώτης Νούτσος, καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Το περίγραμμα του πανεπιστημιακού ως εκπαιδευτικού και ερευνητικού θεσμού, ιδιαίτερα ως πεδίου (ανα)παραγωγής της επιστημονικής γνώσης και με συγκεκριμένους όρους ως προς την ανάδειξή της σε «δημόσιο» αγαθό, δεν παραμένει και στις μέρες μας αυτονόητα αέριαιο. Με τις συνολικές πιέσεις ιδιωτικοποίησης που δέχεται η Ευρωπαϊκή Ένωση, στο πλαίσιο του διεθνούς καταμερισμού που υφίσταται η αντίθεση κεφαλαίου και εργασίας, στοιχειοθετούνται ήδη ευκρινώς ορισμένες τάσεις που, αν επικρατήσουν, θα αναδιατάξουν τη φυσιογνωμία του «δημόσιου» πανεπιστημίου. Μνημονεύω τις κυριότερες που ωθούν στη μετατροπή των «Universitas» σε «Multiversitas»:

- α. πολυεπίπεδη διαίρεση των σπουδών (ανά δύο προπτυχιακοί και μεταπτυχιακοί κύκλοι)
- β. επομένως προγράμματα σπουδών πολλαπλών ταχυτήτων, διαφοροποιημένης διάρκειας και στους κόλπους μιας ενοποιημένης τριτοβάθμιας εκπαίδευσης·
- γ. όξυνση της διελκυστίνδας ανάμεσα στην «παιδεία» και την «κατάρτιση» με κριτήριο την αρχή της «αποτελεσματικότητας»·
- δ. γενίκευση των πολυμέσων και της τηλεκπαίδευσης·
- ε. μονόπλευρη σχέση των γνωστικών αντικειμένων και της σύστοιχης θεσμοποιημένης κατανομής τους με τον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας·
- στ. μετάθεση του φοιτητικού πληθυσμού από τη θέση των φορέων δικαιώματος πανεπιστημιακής παιδείας στη ζήτηση μέσω οικονομικής ευχέρειας πληρωμής διδάκτρων·
- ζ. διεύρυνση του χρόνου έναρξης και ιδίως ολοκλήρωσης των σπουδών με την είσοδο στη διά βίου εκπαίδευση, την οποία καθιστά ευχερή η επαγγελματική αξιοποίηση του υπό διάθεση χρόνου·
- η. εναγκαλισμός της ακαδημαϊκής έρευνας από τον κερδωό Ερμή και τις υπαγορεύσεις του·
- θ. γενίκευση των συνθηκών «ανταγωνισμού» στο σύνολο του διδακτικού και ερευνητικού έργου που προσφέρουν τα επιμέρους Τμήματα και «αξιολόγηση» των πανεπιστημίων·

- ι. απίσχναση του αναστοχαστικού ρόλου των πανεπιστημιακών:
 - ια. υπερεθνικά πρότυπα, στο πλαίσιο των οδηγιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης που εξειδικεύει η γραφειοκρατία των Βρυξελλών ως «πνευματική τεχνολογία», καθοδήγησης της έρευνας, καθώς και του τρόπου οργάνωσης των προπτυχιακών και των μεταπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών.

Πώς θα μπορούσε να εκδιπλωθεί μια συγκροτημένη πανεπιστημιακή πολιτική, δηλαδή από τους πανεπιστημιακούς (ως) διανοουμένους που διαβλέπουν πού θα απολήξουν οι τάσεις που μόλις κατέγραψα; Και μάλιστα όχι μόνο στον περίβολο του ελληνικού πανεπιστημίου για μια ριζική αλλαγή πλεύσης που θα τεκμηριώνεται μέσα από ένα forum διαρκούς παρουσίας και ανάδρασης; Στο επίκεντρο των διεκδικήσεων ενός τέτοιου κινήματος θα έπρεπε να τεθεί ο συνεχής εκδημοκρατισμός του θεσμικού περιγράμματος αυτοδιοίκησης του πανεπιστημίου, η μέριμνα για την προστασία της ακαδημαϊκής ελευθερίας, η φροντίδα για τη θεματολογική και ιδίως τη μεθοδολογική ανανέωση των επιστημών, η αναζήτηση της αμφίπλευρης συνάφειας γνωστικών αντικειμένων και αναδιατασσόμενου κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας και προφανώς η μεγιστοποίηση της συμβολής του στην αρτίωση πτυχών της κοινωνικής συνείδησης.

Από την πλευρά του πανεπιστημίου, ειδικότερα, ενδιαφέρει η θεσμοθέτηση του «διαγωνισμού» πρόσληψης των εκπαιδευτικών για τις διαφαινόμενες επιπτώσεις που θα είχε ως προς το ίδιο. Βέβαια, η ρύθμιση αυτή καθεαυτή αυτονόητα εγείρει πολλαπλές ανησυχίες και εγείρει διχογνωμίες με προγνώσιμη μάλλον έκβαση. Αν επικεντρώσουμε το ενδιαφέρον στον διαγωνιζόμενο «φιλόλογο» (παράμενει η παραδοσιακή κωδικοποίηση: «ΠΕ 2») θα διακριβωθεί ότι ο τρόπος ορισμού του συναρτάται με τον καθορισμό της «ύλης» στην οποία θα κληθεί να εξεταστεί: «Αρχαία Ελληνική Γραμματεία», «Νέα Ελληνική Γλώσσα και Λογοτεχνία» και «Ιστορία» (ο «υποψήφιος οφείλει να γνωρίζει τα κυριότερα γεγονότα της ελληνικής καθώς και της ευρωπαϊκής ιστορίας...»). Μ' άλλα λόγια, διαιωνίζεται ο «παμφιλόλογος», ερήμην των τριών ξεχωριστών Τμημάτων της αειθαλούς Φιλοσοφικής Σχολής, που αντίστροφα θα έπρεπε να αναμένουν ξεχωριστή επετηρίδα ως προς τους πτυχιούχους τους, και επιβιώνει η «υλοκεντρική» γνωστική διαδικασία ως αντικείμενο προς έλεγχο μέσω «γεγονότων» και ειδήσεων γι' αυτά. Έτσι, η τροχιά του φαύλου κύκλου είναι προδιαγεγραμμένη: παγιωμένη η τωρινή «ύλη» του Λυκείου (με τάση αύξησης των φιλολογικών μαθημάτων) –αγνόηση του περιεχομένου των πανεπιστημιακών σπουδών– αυστηρά προσαρμοσμένη η εξεταστέα «ύλη» των υποψήφιων εκπαιδευτικών προς τις επαγγελματικές τους υποχρεώσεις ως δασκάλων κειμένων, γλωσσικών τύπων και ιστορικών συμβάντων. Απ' αυτή την άποψη θα προκύψει, στο προσεχές μέλλον, πολυεπίπεδη πίεση για μετατροπή των πανεπιστημιακών τμημάτων σε επαγγελματικά φυτώρια και υψηλότερου βαθμού «φροντιστήρια», ωθώντας τη διελκυστίνδα «παιδείας» - «κατάρτισης» σε μια τυποποιημένη εκδοχή της δεύτερης. Σε κάθε περίπτωση, και με αφορμή τα «αποτελέσματα» του επικείμενου διαγωνισμού,

θα επιχειρηθεί η ρεβάνς του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου απέναντι στο πανεπιστήμιο, ενθαρρύνοντας πρακτικές κοντόθωρης μικρόνοιας και χρησιμοθηρικής αυτάρκειας.

Επιστρέφοντας στον κεντρικό δακτύλιο του πανεπιστημίου, θα διαπιστώσουμε επίσης ότι η πρόσφατη νομική ρύθμιση της «υπηρεσιακής κατάστασης» του ΔΕΠ (Ν. 2530/23-10-1997) συνεπιφέρει σωρεία επιπτώσεων που θίγουν καίρια την ίδια την αυτοτέλειά του ως εκπαιδευτικού και ερευνητικού θεσμού.

Η ευχέρεια να μοιραστεί το (πρωινό) εργάσιμο πενήνήμερο σε δύο μέρη, ένα μέσα και ένα έξω από το πανεπιστήμιο, νομιμοποιεί για πρώτη φορά την «ιδιωτικοποίηση» των μελών του ΔΕΠ. Πρακτικές ετεροαπασχόλησης που ήταν γνωστές στους μηχανικούς, τους γιατρούς, τους νομικούς, τους οικονομολόγους, τους ψυχολόγους κ.λπ. αναγνωρίζονται πια ως απολύτως συμβατές με το «δημόσιο λειτουργήμα». Αυτή η νόμιμη σύζευξη «δημόσιου» και «ιδιωτικού», στο πεδίο της δραστηριότητας του ΔΕΠ, είναι μάλλον άγνωστη σε πανεπιστήμια άλλων χωρών που διαθέτουν την ίδια παράδοση με τη δική μας και υπονοεί σαφώς την τελεσφόρα διεμβολή του κερδώου Ερμή της αγοράς, με πενιχρά (αν κάποτε δηλωθούν τα σχετικά ποσά) έσοδα για τα ιδρύματα. Σ' αυτό το κλίμα που εκτρέφει το «επιχειρηματικό» ΔΕΠ δεν πρόκειται να διευκολυνθεί η διαρκής επανεξέταση της ερευνητικής πολιτικής των ιδρυμάτων με στόχο να μην ολισθαίνει η Επιτροπή Ερευνών σε όχημα μετατροπής τους σε ετεροχρηματοδοτούμενα κέντρα έρευνας χωρίς δυνατότητες επιλογών. Αντίστοιχα, δεν προβλέπεται να εκλεγούν πρυτανικές αρχές που θα αντισταθούν σ' αυτήν τη διολίσθηση ούτε θα αποτραπεί ο κίνδυνος να μετατραπούν τα μέλη ΔΕΠ σε μάντζερ ανεύρεσης και διαχείρισης «ερευνητικών» προγραμμάτων, σύμφωνα με πρότυπα των τεχνοκρατών που ενδημούν στις Βρυξέλλες και με τις οδηγίες των ομολόγων τους που στελέχωσαν τα αρμόδια υπουργεία.

Επί πλέον, δύσκολα θα θεσπισθούν κανόνες οργάνωσης και διαφανούς διαχείρισης (με εξαίρεση ίσως τον τρόπο κατακράτησης των ποσοστών που αναλογούν στον «Ειδικό Λογαριασμό») τόσο των «αναπτυξιακών» (μακρινό παρελθόν θα φαίνεται η εθελοντική προσφορά των υπευθύνων), όσο, ιδίως, των «επιμορφωτικών» προγραμμάτων, που συχνά δεν αποκρύπτουν την πελατειακή σχέση εργοδότη και αναδόχου. Η επιτέλεση χορού δισεκατομμυρίων με ανάθεση, χωρίς δηλαδή προκήρυξη και κρίση, διεκπεραιώνεται συχνά με την εκμετάλλευση άνεργων πτυχιούχων, υποψήφιων διδασκόντων ή αποσπασμένων εκπαιδευτικών. Σ' αυτήν τη διεργασία «ιδιωτικοποίησης» του ΔΕΠ διαφαίνεται η βαθμιαία περιστολή του οικονομικού βάρους των ανθρωπιστικών-κοινωνικών επιστημών, ενώ, ως προς την πανεπιστημιακή γεωγραφία, τα τμήματα του κέντρου θα επωφεληθούν στο έπακρο από τις διατάξεις αυτές και, αντίστοιχα, οι συνάδελφοί τους στην περιφέρεια (ώσπου να εκδοθεί το ΠΔ για τα «κίνητρα προσέλκυσης, εγκατάστασης και παραμονής σε ΑΕΙ που εδρεύουν σε παραμεθόριες περιοχές») θα αρκούνται κάποτε σε ρόλους ιπταμένων ή εποχουμένων με δύο (το πολύ) διανυκτερεύσεις μακράν των Αθηνών.

Η «ιδιωτικοποίηση» των μελών του ΔΕΠ σύντομα θα συνυφανθεί με την ανάδυσή ενός «συμβατικού» πανεπιστημίου πολλαπλών ταχυτήτων, όπου θα προέχουν τα

«εμπορεύσιμα» είδη (π.χ. «ειδικεύσεις» μιας χρήσης) και τα οποία, μέσω κληρωτίδας, θα εμφανίζονται ελκυστικά. Δεν αποκλείεται συναφώς η ολοσχερής μετακίνηση στο στενό ορίζοντα της επαγγελματικής κατάρτισης, με πολλαπλές πιέσεις που θα εδράζονται στο περιεχόμενο των εξετάσεων για μια θέση π.χ. εκπαιδευτικού στο δημόσιο σχολείο, όπως διαπιστώσαμε αμέσως παραπάνω. Τούτο θα επιφέρει και την αλλοίωση της φυσιογνωμίας των πανεπιστημίων ως πνευματικών ιδρυμάτων, στους κόλπους των οποίων (ανα)παράγεται η γνώση με τρόπο (αυτο)κριτικό.

Αν επιμένουμε στη διερεύνηση της διαγραφόμενης υπόστασης των «Προγραμμάτων Σπουδών Επιλογής» (ΠΣΕ), παρά τα επισήμως αναγραφόμενα ότι η «ανταπόκριση των περισσοτέρων» ΑΕΙ «ήταν ιδιαίτερα θετική», εύλογα γίνεται αντιληπτή η σαθρότητα του χαρακτηρισμού «νέα προγράμματα σπουδών» που θα «εσιάζονται σε νέους γνωστικούς ή διεπιστημονικούς τομείς». Παρακάμπτοντας τη γλωσσική μορφή αυτού του διαφημιστικού φυλλαδίου που διένειμε το ΥΠΕΠΘ, θα μπορούσε κανείς να διαβλέψει την επιδικη συνταγματικότητα του θεσμού, τουλάχιστον ως το 2000 (κατά την εξαγγελία ότι τότε θα «καταργηθούν οι Γενικές Εξετάσεις»), με δύο διαφορετικούς ως προς τις εξετάσεις τρόπους εισόδου στο πανεπιστήμιο. Θεματολογικά και ως προς το πρακτικό αντίκρισμα αυτής της σπουδής θα σχηματιστούν δευτερεύοντα έως εκκεντρικά αντικείμενα διδασκαλίας που θα προσφέρουν «ειδικεύσεις» (για παράδειγμα στην ενότητα: «Ανθρωπιστικές Επιστήμες») όπως «Κλασικός Πολιτισμός», «Τεχνολογία και Πολιτισμός», «Νοτιανατολικοευρωπαϊκές Σπουδές» και «Μουσειοπαιδαγωγική Εκπαίδευση». Σ' αυτό το εγχείρημα καλούνται να συμβάλουν τα ΤΕΙ ως ισότιμοι εταίροι, από την αρχική στιγμή που υποβάλλεται η «Πρόταση» (για να κριθεί με όρους «ανταγωνισμού») ως την τελική διεκπεραίωση τον «πλήρους κύκλου σπουδών που κυμαίνεται συνήθως μεταξύ 36 και 40 μαθημάτων». Πριν από την επισήμανση των προβλημάτων που θα αναφουούν κατά το στάδιο εφαρμογής των ΠΣΕ (διοικητικό σχήμα που δεν αντιστοιχεί στην υπάρχουσα νομιμότητα των ΑΕΙ, επάρκεια, ποιοτική και ποσοτική, των διδασκόντων, εργαστηριακή υποδομή, αντιδράσεις εκ μέρους των «συμβατικών» φοιτητών κ.λπ.), δακτυλοδεικτείται ήδη ο «προσωπικός» τρόπος σύνθεσης αυτών των «Προτάσεων» (κάποτε και ερήμην των φορέων επιστημονικής αρμοδιότητας και σε κάθε περίπτωση με τη συγκάλυψη της πρυτανείας) και η συστοίχισή τους με τα «πακέτα» και τα «παραδοτέα» των «προγραμμάτων» της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θα διαρκέσουν κι αυτά όσο αναλώνονται οι χρηματοδοτήσεις από το 2ο «Κοινωνικό Πλαίσιο Στήριξης»;

Πώς θα μπορούσε να εκδιπλωθεί μια συγκροτημένη πανεπιστημιακή πολιτική, δηλαδή από τους πανεπιστημιακούς (ως) διανοουμένους που διαβλέπουν πού θα απολήξουν οι τάσεις που μόλις κατέγραψα; Και μάλιστα όχι μόνο στον περίβολο του ελληνικού πανεπιστημίου για μια ριζική αλλαγή πλεύσης που θα τεκμηριώνεται μέσα από ένα forum διαρκούς παρουσίας και ανάδρασης; Στο επίκεντρο των διεκδικήσεων ενός τέτοιου κινήματος θα έπρεπε να τεθεί ο συνεχής εκδημοκρατισμός του θεσμικού περιγράμματος αυτοδιοίκησης του πανεπιστημίου, η μέριμνα για την προστασία της ακαδημαϊκής ελευθερίας, η φροντίδα για τη θεματολογική και ιδίως τη

μεθοδολογική ανανέωση των επιστημών, η αναζήτηση της αμφίπλευρης συνάφειας γνωστικών αντικειμένων και αναδιατασσόμενου κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας και, προφανώς, η μεγιστοποίηση της συμβολής του στην αρτίωση πτυχών της κοινωνικής συνείδησης.

Η αναλυτική επεξεργασία αυτής της δέσμης προβληματισμών και η διασφάλιση της εκδίπλωσης ενός πανεπιστημιακού κινήματος που να εμπνέεται απ' αυτήν προϋποθέτει, πριν απ' όλα, τη διάλυση της «άνωθεν» και της «κάτωθεν» επιβαλλόμενης αδράνειας που απλώς βολεύει την καθημερινότητά της. Πάντως, για κάθε εναλλακτική πρόταση, ισχύει η διαπίστωση της *Μαρίας Νεφέλης*:

«Αν δεν στηρίξεις το ένα σου πόδι έξω απ' τη Γη ποτέ σου δεν θα μπορέσεις να σταθείς επάνω της»...